

Published as: BOUSSAUW, K., B. DE MEULDER, D. LAUWERS & F. WITLOX (2013) "Overzicht | Management samenvatting". In: M. VAN MEETEREN, K. BOUSSAUW, D. DE KOOL & W. RONSE (Eds.) *Het Vlaams gewest als polycentrische ruimte: van semantiek tot toepassing*. Heverlee: Steunpunt ruimte, pp. 7-9.

Overzicht | Management samenvatting

Kobe Boussauw, Bruno De Meulder, Dirk Lauwers en Frank Witlox

Het voorliggende rapport is het resultaat van het literatuuronderzoek dat binnen het Steunpunt Ruimte werd verricht rond het thema “polycentriciteit”¹. Het Steunpunt Ruimte functioneert als beleidsondersteunend onderzoeksconsortium en wordt gefinancierd door de Vlaamse overheid, waarbij het departement Ruimte Vlaanderen de inhoudelijke aansturing verzorgt. “Polycentriciteit” is het thema van één van de vier werkpakketten die in het meerjarenplan van het Steunpunt Ruimte werden gedefinieerd. Het voorliggende rapport is het eerste product van het gelijknamige werkpakket, en werd uitgewerkt door onderzoekers binnen de Universiteit Gent (Vakgroep Geografie en Afdeling Mobiliteit en Ruimtelijke Planning) en de KULeuven (Onderzoeksgroep Stedenbouw en Architectuur).

Het document is opgebouwd uit zes hoofdstukken. In Hoofdstuk 1 gaan Michiel van Meeteren en collega’s op zoek naar de oorsprong van het in de academische literatuur langzaam maar zeker populair geworden begrip “polycentriciteit” en de veelheid van betekenissen die eraan toegedicht worden. Via een morfologische en functionele benadering van het begrip, waarbij ook verschillende ruimtelijke schaalniveaus worden gedefinieerd, worden uiteindelijk drie subsystemen onderscheiden. Een eerste lezing leidt tot de logica van het systeem van centrale plaatsen, die gebaseerd is op een kritische lezing van Christaller (1966[1933]) en – vooral – de door Christaller geïnspireerde literatuur. Een tweede benadering mondt uit in de logica van ruimtelijke polarisatie, die agglomeraties en in meer of mindere mate gespecialiseerde ruimtelijk-economische systemen als deel van een systeem van mondiale productienetwerken beschouwt. De derde lezing leidt naar de logica van het dagelijks stedelijk systeem, en haar genese door processen van stedelijke regionalisering. Deze laatste benadering vertrekt van het bestaan van persoonlijke tijd-ruimteprisma’s die pendelstromen en dus op dagbasis georganiseerde ruimtelijke systemen begrenzen. Uiteindelijk wordt een verband, zij het niet eenduidig, gelegd met de drie ruimtelijke schaalniveaus waarrond het onderzoek binnen het Steunpunt Ruimte initieel is opgezet: interregionale, interstedelijke en intrastedelijke polycentrische structuren.

In de volgende drie hoofdstukken wordt de focus bepaald door deze drie schaalniveaus: intrastedelijke polycentriciteit (Hoofdstuk 2), interstedelijke polycentriciteit (Hoofdstuk 3), en interregionale polycentriciteit (Hoofdstuk 4). In Hoofdstuk 2 (Boussauw en Witlox) wordt vertrokken van het idee dat de voornamelijk naoorlogse uitdijning van agglomeraties ertoe geleid heeft dat bepaalde benaderingen van polycentrische structuren, zoals de logica van de centrale plaatsen en die van het dagelijkse stedelijke systeem, ook van toepassing zijn geworden binnen stedelijke gebieden. In de literatuur wordt doorgaans over de ontwikkeling of de incorporatie van subcentra in bestaande agglomeraties gesproken, waarbij deze subcentra een belangrijke rol zouden spelen als knopen in stedelijke verplaatsingspatronen. De al dan niet beleidsgestuurde ontwikkeling van subcentra zou dan bijdragen tot de interne nabijheid van functies en tot een ruimtelijke onderbouwing voor een performant netwerk van collectief vervoer. Beide aspecten worden verondersteld een positieve impact te hebben op de duurzaamheid van de mobiliteit: zowel de verplaatsingsafstand als het aandeel autogebruikers zou in een intrastedelijk polycentrisch systeem lager liggen. De evolutie van het de intrastedelijk-polycentrische benadering wordt geschetst aan de hand van een selectie van stadsmodellen uit de literatuur. In functie van een vertaling naar empirisch onderzoek wordt vervolgens een overzicht gegeven van meetbare variabelen die kunnen wijzen op subcentrumvorming. Uiteindelijk wordt de beleidsrelevantie van het concept geïllustreerd aan de hand van een aantal toepassingen in recente concepten voor stedelijke ontwikkeling.

Hoofdstuk 3 (van Meeteren et al.) gaat dieper in op het concept van een interstedelijk-polycentrisch systeem, waarbij de mate van aanwezige of potentiële interactie tussen als op zichzelf staand beschouwde steden als bepalende indicator wordt gezien. De literatuur die

---

¹ In de inleiding van Hoofdstuk 1 wordt de keuze voor polycentriciteit ten nadele van haar alternatieven verder toegelicht.

zich richt op interstedelijke polycentrische structuren vertrekt doorgaans van een sterk regionaal-economische invalshoek, waarbij verwacht wordt dat de interacties tussen kleinere ruimtelijke eenheden leiden tot zogeheten ‘gedeelde grootte effecten’. Op die manier zou een verzameling van nabijgelegen kleine steden gezamenlijk toch belangrijke agglomeratievoordelen laten zien, die vergelijkbaar zijn met die van een “echte”, morfologisch aaneengesloten agglomeratie. Deze effecten worden agglomeratie-externaliteiten genoemd, waarbinnen onderscheid kan worden gemaakt tussen urbanisatie-, lokalisatie- en complexiteitsexternaliteiten. Elk van deze externaliteiten wordt in de traditionele zienswijze ondersteund door een zekere mate van afstandsverval. Op het hoogste schaalniveau, dat van de systemen van mondiale productienetwerken, is echter de mate van connectiviteit in veel gevallen gaan primeren boven de geografische tijd-ruimteafstand op zich. Vervolgens worden de drie gedefinieerde types externaliteiten aangevuld met het begrip “corridor-externaliteit”, waarbij ook het gebied tussen twee centra als ontwikkelingsas wordt beschouwd, en met het begrip “netwerk-externaliteit” waarbij het relatief irrelevant worden van afstandsgerelateerde kosten in verband gebracht wordt met economische synergieën die het dagelijkse stedelijke systeem overstijgen.

In Hoofdstuk 4 (door Michiel van Meeteren en collega’s) wordt de interregionale schaal besproken. De betreffende literatuur is in belangrijke mate beïnvloed door het *European Spatial Development Perspective* (ESDP) en haar economische en sociale doelstellingen. Een hele reeks “verbeeldingen” van de bestaande en gewenste structuur van de Europese ruimte zijn in de loop van de laatste decennia de revue gepasseerd. De structuurschetsen van de Europese ruimte lijken eerst en vooral tot doel te hebben de enigszins tegenstrijdige politieke doelstellingen van cohesie en competitiviteit met elkaar te verenigen, waardoor de waarde van het polycentrische beleidsconcept wellicht uitgehold is geraakt. Via de Europese megalopolis en de aandacht die in die context naar grensregio’s is gegaan komen we uiteindelijk tot de vraag welke realiteitswaarde alle dromen over een polycentrisch Europa eigenlijk bezitten, en waar op het terrein alvast minder van te merken valt dan de vele papers over dit onderwerp laten uitschijnen.

In Hoofdstuk 5 schetst David de Kool mogelijke polycentrische ontwikkelingstrajecten voor de ruimtelijke structuur van het woonpatrimonium in Vlaanderen. Daarbij wordt de specifieke non-centraliteit van de woonfunctie als uitgangspunt genomen: centrumfuncties, of ook centrale plaatsen, bestaan bij gratie van de woningen die tot hun verzorgingsgebied behoren. Een woonmilieu is polycentrisch wanneer men, vanuit het perspectief van de bewoners, gebruik maakt van verschillende centrale plaatsen. Binnen deze randvoorwaarden worden in dit hoofdstuk wijk- en stadsmodellen besproken die ontwerpers in het verleden hebben gehanteerd om het wonen polycentrisch te organiseren. Het belang van de wijkgedachte en de *neighbourhood unit* komt onder meer naar voor in de context van hedendaagse visies voor de ontwikkelingsrichting van bestaand *suburbia*. Uiteindelijk wordt het begrip “veldcentraliteit” geïntroduceerd om historische en nieuwe vormen van centraliteit in de nevelstad te detecteren, geïllustreerd met voorbeelden van projectief onderzoek op dit gebied in het Vlaams Gewest.

Hoofdstuk 6 (Ronse et al.) tenslotte, bestudeert de wellicht meest recente vorm van subcentrumontwikkeling in de Vlaamse en Brusselse agglomeraties: campusachtige ontwikkelingen langs ringwegen van grotere steden met een concentratie aan werkgelegenheid en vaak gespecialiseerde dienstverlening, zoals grootschalige winkel- en recreatievoorzieningen, kantoren, maar ook medische of onderwijsfaciliteiten. In de Amerikaanse literatuur wordt dit soort subcentrumvorming doorgaans met de term *edge city* aangeduid, hoewel de Europese variant doorgaans sterker aan de traditionele centra gebonden is en dus vaak niet allen op het weginfrastructuurnetwerk aantakt, maar ook op het stedelijke vervoersysteem. De focus van dit hoofdstuk en het vervolgonderzoek dat er in voorgesteld wordt, ligt net op dat vervoersysteem en infrastructuurnetwerk. Het vervoersysteem heeft immers een belangrijke impact op de ruimtelijke structuur, of in dit geval het polycentrische karakter ervan. De centrale vraag luidt dan ook of *edge cities* een rol kunnen spelen in een toekomstgerichte stedelijke ontwikkelingsvisie, en hoe daarin moet worden omgegaan met aspecten van ruimtelijke nabijheid, vervoerswijzekeuzes en infrastructuurnetwerken.

Het opzet van dit rapport is het naar voren schuiven van de diverse invalshoeken van waaruit het functioneren en de ontwikkeling van de polycentrische Vlaamse ruimte kan worden bestudeerd, en een inleiding en kader te bieden voor de empirische deelonderzoeken die noodzakelijk op dit rapport moeten volgen. We beogen dan ook met dit rapport een bijdrage te leveren aan de ontwikkeling van de kennis over het functioneren van de Vlaamse ruimte, en aan het debat over de te volgen koers van de ruimtelijke ordening.